

Individualistiska värderingar gör det svårare för facket att värva medlemmar

Dagens Nyheter den 4 februari 2021

Den svenska arbetsmarknaden regleras till stor del av kollektivavtal. Villkoren kan då anpassas till förutsättningarna i olika delar av ekonomin. Det vore inte möjligt med en modell som främst bygger på lagstiftning.

Väl fungerande kollektivavtal kräver starka partsorganisationer som balanserar varandra. Men maktbalansen har under senare decennier förskjutits till arbetsgivarsidans förmån till följd av en minskande facklig organisationsgrad. År 1993 var 85 procent av de anställda fackligt anslutna, 2019 endast 68 procent. I fjol ökade organisationsgraden igen, men det var sannolikt bara ett hack i utvecklingen därför att coronakrisen fick många att gå med i a-kassan – och en del att samtidigt skriva in sig i facket.

Medlemsutvecklingen skiljer sig åt mellan arbetare och tjänstemän. Det är främst LO-facken som tappat medlemmar, medan tjänstemannafack som Unionen, Sveriges Ingenjörer och Ledarna haft en positiv medlemstrend. Organisationsgraden är nu betydligt högre bland tjänstemän än bland arbetare.

Den fackliga organisationsgraden föll kraftigt 2006–08. Alliansregeringens arbetsmarknadsreformer gjorde det då mindre ekonomiskt förmånligt att vara med i a-kassa och fack. Men den långsiktiga trenden måste förklaras på annat sätt. En faktor har varit att sysselsättningsandelarna för industri och offentlig sektor med hög organisationsgrad fallit, samtidigt som de stigit för tjänstebranscher med låg organisationsgrad. Det kan dock bara förklara en liten del av utvecklingen.

Många har menat att den viktigaste orsaken till den minskade organisationsgraden är en förskjutning från kollektivistiska till individualistiska värderingar. Hypotesen är utgångspunkt för en studie som jag gjort tillsammans med Julia Nederberg och Carolina Persson: "Vad finns det för anledning att vara med i facket?", utgiven av tankesmedjan Fores.

Intervjuer med fackliga företrädare gav en tydlig bild av hur förutsättningarna för medlemsrekrytering ändrats över tiden: från att tradition och sociala normer om att vara med i facket spelat en avgörande roll till att individualiserade beslut grundade på egennyttan, och då särskilt trygghetsmotiv, blivit allt viktigare.

Den centrala delen i studien var en enkät till både medlemmar och icke-medlemmar. När vi frågade om uppfattningarna om vad facket åstadkommer, så värderades tillgång till kompletterande inkomstförsäkringar vid arbetslöshet högst. Men insatserna för andra typer av skydd – förmånliga privata försäkringar, hjälp vid tvister med arbetsgivaren och a-kassa – bedömdes också mycket positivt.

Fackets bidrag till att uppnå olika möjliga samhällsmål – politisk balans mellan löntagare och arbetsgivare, rimlig fördelning mellan löner och vinster samt små löneskillnader – fick mycket lägre betyg. Anmärkningsvärt nog värderades insatserna för att ge medlemmarna bättre lön allra lägst.

Vi analyserade vad som förklarar om man är medlem eller inte. Det är stor samvariation mellan å ena sidan medlemskap och å andra sidan positiva uppfattningar om fackets insatser i fråga om kompletterande inkomstförsäkringar, a-kassa samt bättre lön och andra arbetsvillkor. Däremot förefaller bedömningar relaterade till samhällsmotiv sakna betydelse.

Sannolikheten att vara fackligt organiserad är större om arbetskamrater samt vänner och anhöriga är det och om arbetsgivaren är positiv till facket. Det talar för betydelsen av sociala normer. Socioekonomisk gruppstillhörighet är också viktig: äldre är mer benägna att vara medlemmar än yngre, offentliganställda mer än privatanställda, kvinnor mer än män, bosatta i övriga landet mer än bosatta i Stockholm och tjänstemän mer än arbetare.

Yngre och personer med invandrabakgrund har allmänt mer positiva attityder till facket än äldre och personer med inrikes bakgrund. Det gäller också de som inte är med. Därför finns sannolikt en outnyttjad potential för rekrytering bland yngre och dem med utrikes bakgrund.

Bland arbetare är "för hög medlemsavgift" ett viktigt skäl för att inte vara ansluten. LO-fackens avgifter är högre än tjänstemannafackens. En orsak är att privata försäkringar, till exempel hem- och olycksfallsförsäkring, i regel ingår i medlemskapet hos LO-facken. Vår enkät indikerar att medlemmarna kanske inte tycker att de är värda pengarna.

Länder med facket närstående a-kassor har högre facklig organisationsgrad än länder med statlig arbetslöshetsförsäkring. De svenska kassorna är numera fristående från facket. Men enligt vår studie verkar många ändå tro att fackligt medlemskap ger tillgång till a-kassa. Missförståndet främjar facklig anslutning. Det vore bättre om facket kan organisera medlemmar på egna meriter. Där tycks kompletterande inkomstförsäkringar vara ett trumfkort. Däremot värderas fackligt politiskt engagemang förhållandevis lågt av medlemmarna och tycks utgöra ett viktigt skäl för många att inte ansluta sig. Det talar för att en hög facklig organisationsgrad främst gynnas av fokusering på arbetsmarknadsförmåner direkt kopplade till den enskilda löntagarens medlemskap.

Lars Calmfors